

*Шенітько С. В.,**кандидат філологічних наук,
професор кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету**Мирошніченко К. М.,**магістр
Маріупольського державного університету*

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕЛЕРИЗМІВ І ЇХ ФУНКЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Анотація. Робота присвячена дослідженню лінгвістичних особливостей велеризмів і їх функцій у різних етнокультурах. За матеріал обрано різноспоріднені мови: англійську й українську. Наголос зроблено на ізоморфізмі структурної та функціональної природи велеризмів у порівнюваних мовах. Зауважено, що велеризм – це такий різновид паремій, структурними елементами якого є пряма мова-спіч, спікер-мовець і ситуація або обставини дії, під час яких уживається це висловлювання. Будову велеризму коротко іменують велеремою. Кожний елемент велереми (спікер, спіч, ситуація, інтродуктор) наділений своїми, притаманними тільки йому властивостями й ознаками. Спікер уводить головного героя у висловлювання, інтродуктор – саму мову, ситуація розкриває причину або умову використання прямої мови, а пряма мова-спіч виражає ставлення спікера-мовця до визначеної ситуації. Зазначено, що семантико-прагматичні характеристики велеризмів в обох мовах подібні. Велеризми, завдяки своїй комічності й досить широкому вжитку, відображено майже в усіх жанрах літератури – романах, повістях, оповіданнях, притчах, казках; а також в усній мові – монологах, діалогах, промовах, виступах. Натуральна атмосфера, влучна дотепність і вдало підібрані слова дають змогу використовувати їх як необізнаним, так й освіченим людям, які мають певний досвід у застосуванні подібних висловів. Темою таких висловів може бути абсолютно все – об'єкти живої та неживої природи, вигадані персонажі, містичні істоти з надзвичайною силою, різноманітні абстрактні поняття або явища природи. Функціональні характеристики обох мов також мають багато спільного: основними первинними функціями є номінативна та комунікативна, за ними – загальнопаремійні, з них головні – розважальна й емоційно-експресивна, які наявні майже в усіх велеризмах.

Ключові слова: паремія, велеризм, велерема, лінгвістика, структура, порівняння, семантика, прагматика.

Постановка проблеми. Переклад пареміологічних одиниць, зокрема велеризмів, викликає багато труднощів. Переклад повинен бути максимально адекватним до оригіналу, а також використовувати такі образно-емоційні засоби перекладу, які зможуть передати відтінки настрою, донести думки та відобразити стиль оригіналу. Проте під час перекладу абсолютна тотожність оригіналові є недосяжною. Справа не тільки в неминучих втратах, пов'язаних із труднощами передачі особливостей поетичної форми, культурних або історичних асоці-

ацій, притаманних тому чи іншому народові, а й у специфіці структурного, семантичного та прагматичного складників досліджуваного матеріалу. Але, незважаючи на наявні наукові здобутки, існує брак фундаментальних досліджень у структурному та функціональному аспекті велеризмів, що й становить актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велеризми як своєрідний жанр паремій були предметом розгляду здавна. Вони стали темою детального розгляду для багатьох відомих дослідників: В. Мідер, А. Дандес, А. Тейлор – на матеріалі англійської мови; А. Бикова, М. Пазяк, Ю. Щуріна – на матеріалі української мови.

Мета статті – вивчити та якомога детальніше дослідити лінгвістичні й функціональні особливості велеризмів англійської та української мов.

Виклад основного матеріалу. Детальніше вивчаючи відмінні від інших жанрів фольклорної прози велеризми, варто зауважити, що вчені, розглядаючи їх у працях, дають різні дефініції. Г. Пермяков велеризмами називає висловлювання, які складаються з однієї ремарки й однієї репліки персонажа. Ю. Щуріна, у свою чергу, визначає велеризм як висловлювання, обов'язковим складником якого як необхідні компоненти є стійкий вислів, ситуація, автор репліки, що цитується; при цьому зв'язки між ними мають специфічний характер невідповідності між значенням вислову та його застосуванням, якого воно набуває в контексті, наприклад: «Заборонених речей немає, є речі не рекомендовані», – сказав патологоанатом трупові, який помер від алкоголізму [5, с. 52–54]. Але коротко та досить зрозуміло розкрити справжню сутність терміна «велеризм» удалося А. Биковій. Вона зауважила, що «велеризми можна охарактеризувати як паремії, які дають носію мови змогу виразити причинно-наслідкову оцінку ситуації через призму складних зв'язків між компонентами велереми (спікер + спіч + ситуація)» [4, с. 281–293].

Аналізуючи семантичний складник велеризмів на матеріалі обраних мов, треба зазначити, що ці вислови мають багато спільного. Основою цих висловів може бути абсолютно все, з чим взаємодіє людина в ході свого розвитку та пізнання. Це можуть бути об'єкти (будівлі, дерева, рослини), предмети (олівець, книга, зошит), живі істоти й рослини (дитина, кіт, квітка), вигадані персонажі (демон, янгол, відьма), різноманітні явища

природи (вітер, дощ, мороз); а також всілякі людські діяння, частіше такі, що суперечать загальноприйнятим нормам і правилам (знуцання, биття, тортури, катування, убивство, релігійне або расове переслідування); особливості людей, що становлять основу їхньої особистості (доброта, чесність, щедрість, вірність, грубість, упертість, жадібність, неробство, ненависть, суворість) тощо. Відображення цих рис та ознак велеризмів можна продемонструвати в таких прикладах: "Prevention is better than cure," said the pig when it ran away from the butcher («Краще запобігти, аніж потім лікувати», – казала свиня, утікаючи від м'ясника); The barista asked the visitor how he usually takes coffee. So he answered: "Very, very seriously" (Бариста запитав відвідувача, як він зазвичай п'є каву. Тож він відповів: «Дуже, дуже серйозно»); або приклади з української мови: «Дивись в око», – голка сказала нитці; «Моє серце – твоє», – сказала капуста кухарці [1, с. 143; 2, с. 196; 8, с. 52–54].

Подальший опис прагматичних особливостей велеризму можна продовжити тільки з опису його структури, тому що велеризм, на відміну від афоризму, прислів'я або приказки, складається не з однієї, а з двох, трьох, а інколи й чотирьох рівнозначних частин, і кожна з них має свою роль і призначення. У статті використано працю А. Бикової, яка, досліджуючи велеризми як окремий жанр паремій, подала власну структуру [4, с. 281–293].

У роботі «Семіотична структура велеризмів» А. Бикова ділить велеризми на два архетипи: власне велеризми та квазівелеризми. Структуру велеризму вона іменує «велерема» [4, с. 281–293]. Авторка стверджує, що власне велеризми мають чотирьохскладову будову – **спікер + інтродуктор + спіч + ситуація**, а так звані квазівелеризми – часткову. **Інтродуктор** може бути наявний у складі велереми, але його досить рідко виділяють як окремий елемент. **Спікер**, являючи собою основу велеризму, представляє головного героя. Він, у свою чергу, начебто «керує» висловлюванням. Спікер може погоджуватися або не погоджуватися з твердженням, що становить **спіч**, і, отже, повністю відповідає за правдивість висловлювання та доцільність його уживання в наявній ситуації [4, с. 281–293]. Другий елемент – **ситуація**. Вона дає можливість зрозуміти, у якому середовищі та за яких обставин була вживана фраза, виражена прямою мовою, тобто спіч. Будь-який велеризм діє в умовах якоїсь конкретної, чітко окресленої ситуації, що, у свою чергу, якісно обмежує висловлювання стосовно місця, обставин і часу його вживання. Четверта частина – **спіч**. Цей елемент завжди наявний у складі велереми. Якщо у велеризмі інколи може бракувати таких складників, як інтродуктор або ситуація, то цей елемент (разом зі спікером) наявний постійно. Основа прямої мови, тобто спічу, – прислів'я, приказки, афоризми, якщо велеризм має дидактичну спрямованість, або будь-яка фраза, жарт, вигаданий на момент використання цього вислову, якщо велеризм має мету – підбадьорити, звеселити чи привернути увагу людей до мовця [4, с. 281–293].

Під час порівняння функціональних особливостей велеризмів англійської та української мов з'ясувалося, що вони теж мають багато спільного між собою. Виділяють **базові** або **первинні** функції, до яких зараховують номінативну та комунікативну, а також **загальнопаремійні** функції, що включають директивну (регулятивну, повчальну), кумулятивну, моделювальну, пізнавальну, оціночну, прогностичну, орнаментальну, емоційно-експресивну та розважальну [6, с. 95–104].

Першу функцію – номінативну – застосовують для називання різноманітних предметів, процесів, якостей, дій і явищ. У процесі називання або нарікання пізнані явища, якості й ознаки людина починає закріплювати у слові, словосполученні, реченні, а потім тексті, що, у свою чергу, указує на неперервний процес розширення та поповнення світової скарбниці сучасної пареміографії. Крім того, така функція доповнюється іншою – пізнавальною. У її основі – всебічно й глибоко пізнавати світ, накопичувати людський досвід. У велеризмах вона розкриває внутрішню сутність простих речей, дає змогу насамперед віднайти нові подробиці про загальну картину світу й людей, які його населяють.

Комунікативна функція (або функція спілкування) недарма слідує одразу ж за номінативною. Велеризми як особливі пареміологічні одиниці є комунікативними, тобто їх можна вільно й легко використовувати безпосередньо в процесі спілкування та обміну інформацією. Така функція основна, а тому приманна кожній мовній одиниці. Велеризми не є винятком. Вони реалізуються й набувають своєї особливої сили та виразності тільки в процесі мовлення, взаємозв'язку однієї людини з іншою, одного народу з іншим (наприклад, велеризм "*Much noise and little wool*", said the devil and sheared a pig – «Галасу багато, а вовни бракує», – казав чорт, коли стриг свиню) [3, с. 51] уже не справив би такого ефекту на людину, не виконуючи комунікативної функції.

За своїм походженням кумулятивна функція – загальнопаремійна, а тому вона притаманна не тільки велеризмам, а й усім паремійним одиницям мови. Віддавна ми знаємо, що збирання й накопичення великої кількості інформації – особливість будь-якої мови, кожного осередку знань. Мова в такому разі є головним сполучним елементом між цілими поколіннями, слугує своєрідним сховищем, архівом і засобом передачі всього того досвіду, який накопичив народ. Зв'язок поколінь, наших пращурів із їхніми нащадками можна побачити та прослідкувати на рівні велеризмів [6, с. 95–104]. У висловлюванні "*You cannot teach a crab to walk straight*," said a man trying to wear a red dress – «Ти не можеш навчити краба ходити прямо», – промовив чоловік, удягаючи червону сукню [7, с. 5–8;] у прямій мові автор застосовує прислів'я, яке вперше вживано ще в античні часи великим філософом, мислителем Аристофаном; друга ж частина вказує на теперішню ситуацію, описуючи події та явища, які хвилюють людей саме сьогодні.

Директивну функцію велеризмів часто називають ще повчальною або регулювальною. У її основі – впливати, спрямовувати, а також усіляко регулювати поведінку людей, допомагаючи по-новому переосмислити свої дії та вчинки. У цьому разі вона здатна регулювати не тільки поведінку, а й навіть саму свідомість людини. Дидактична спрямованість велеризмів виражається не зовсім як у прислів'їв. Її роль ніби відходить на другий план, надаючи всю владу та повноваження гумористичному складникові. Інколи елемент жарту маскує, приховує повчальний зміст самої фрази: «Ранок покаже, що вечір не скаже», – подумав сусід о другій годині ночі, відклавши дріль і взявши скрипку. Хоча можна також стверджувати, що далеко не всі велеризми мають таку особливість, надаючи перевагу простуватим, зрозумілим клішованим висловам.

Поряд із директивною яскраво виділяються прогностична та моделювальна функції. Треба зазначити, що за своєю природою усі велеризми ситуативні. У цьому випадку вони не тільки

називають, іменують різні ситуації, а й моделюють їх. Як стверджував Г. Пермяков, моделювальна функція притаманна всім пареміям, але в дослідженні велеризмів як виняткової мовної одиниці вона посідає одне з найважливіших місць. Відомо, що велеризм складається з трьох частин: спікер, спіч і ситуація. Тобто можна спокійно стверджувати, що сам велеризм є водночас і прямою мовою, і мовцем, і ситуацією. Головна його особливість – самостійно створювати ситуацію, місце, обставини та розвиток подій. Небагато паремійних жанрів можуть похизуватися такою винятковістю. Наприклад, велеризм *“Simply remarkable,” said the teacher when asked his opinion about the new dry-erase board – «Просто чудово», – відповідь учитель, коли в нього поцікавилися про нову маркерну дошку* [8, с. 26] яскраво підтверджує цю теорію. В основі ж прогностичної функції – здатність велеризму передбачати ті чи інші явища майбутнього. Досить часто сама ситуація, а інколи навіть і пряма мова є своєрідними вказівниками, які ніби натякають на те, що може або не може трапитися найближчим часом. У такому випадку з’являється можливість розкрити якісь невідомі факти, дізнатися про події наперед і тим самим скласти свій прогноз передбачуваних змін.

Інколи виділяють також оцінну (аксіологічну) та орнаментальну функції. Перша функція – аксіологічна – відображає передусім якісний стан паремії. У процесі пізнання ми не можемо обійтися без правильної оцінки тих подій і ситуацій, учасником яких стає людина кожного дня [6, с. 95–104]. Друга ж функція, з іншого боку, не посідає надто вагомого місця в структурі велереми, але її наявність часом надає особливий відтінок, забарвлення цілому вислову.

Емоційно-експресивна, як і розважальна – одні з найголовніших функцій велеризмів. Наприклад, перша допомагає зрозуміти адресату повідомлення ставлення адресанта до того, про що він сам говорить або що хоче донести до одержувача інформації. Тут увага приділяється не тільки мовцю та мові, а й самій ситуації, тому треба враховувати особливості всіх елементів велереми. Розважальна ж функція, хоча й властива майже всім жанрам паремій, у велеризмах проявляється чи не найяскравіше. Більше того, велеризм без гумору – не велеризм, а тому цю функцію не можна обійти стороною. Наприклад, у велеризмі *“We’ll have to rehearse that,” said the undertaker as the coffin fell out of the car – «Нам доведеться це відрепетирувати», – промовив гробар, коли труна випала з машини* [7, с. 25] автор уводить комічний елемент у ситуацію, створюючи новий сталий вираз і тим самим обмежуючи ситуативний потенціал висловлювання [6, с. 95–104].

Отже, виділяють велику кількість функцій. Первинні функції слугують своєрідним фундаментом, на якому розташовуються інші – вторинні функції. Серед них – розважальна як одна з найголовніших для велеризмів, директивна, кумулятивна, моделювальна, пізнавальна, прогностична й емоційно-експресивна функції. Треба зазначити, що комунікативна та номінативна зустрічаються завжди, а тому в загальній відсоток вони не входять. Із них в англійських велеризмах розважальна становить 52%, емоційно-експресивна – 26%, кумулятивна – 7%, оцінна – 6%, прогностична – 5%, пізнавальна – 4%. В українських розважальна становить 54%, емоційно-експресивна – 21%, кумулятивна – 6%, оцінна – 9%,

пізнавальна – 5%, прогностична – 5%. Отже, можна зробити висновок, що в англійських та українських велеризмах більший відсоток припадає на розважальну й емоційно-експресивну функції, а такі функції, як пізнавальна та прогностична, становлять найменший відсоток і в англійській, і в українській мові, що свідчить про спільні й винятково схожі риси, виражені в обох мовах.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити такі висновки. По-перше, структура велеризмів у порівнюваних мовах є порівняно стійкою та незмінною: англійські й українські велеризми зберігають дві центральні частини велереми – спікера та спіч. Натомість периферійні елементи – ситуація й інтродуктор – інколи наявні, а подекуди цілком відсутні у висловлюванні. По-друге, семантичний складник велеризмів в обох мовах доволі насичений і багатоманітний, а тому галузь їх використання поширюється майже на всі сфери нашого життя. Основою велеризму може стати будь-яке як суспільне, так й особисте питання, а головними героями – як люди з реального світу, так і зі світу казок. По-третє, прагматична спрямованість велеризмів тісно пов’язана з їх структурою. Загалом велеризми – гумористичні, саркастичні й іноді доволі повчальні висловлювання, призначенням яких є звеселити та розважити народ. Але, якщо копнути глибше й дослідити кожний елемент велереми окремо, відкриється додаткова інформація, яка дасть змогу розширити та розкрити справжній зміст висловлювання. Підсумовуючи, треба зазначити, що у функціональному аспекті ці вислови теж мають багато спільного: і в українських, і в англійських велеризмах основними функціями є розважальна та емоційно-експресивна. А тому перспективу дослідження цих одиниць ми вбачаємо в подальших студіях структурних і функціональних особливостей велеризмів на матеріалі інших мов.

Література:

1. Ковальська Н.А. Семантико-стилістичні функції паремій: теоретичний аспект. *Культура народів Причорномор’я*. Симферополь : Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, 2004. № 47. С. 22–28.
2. Колоїз Ж.В. Українська пареміологія : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ж.В. Колоїз. Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2014. С. 7–18.
3. Крутоголова О.В. Влучне слово (паремія) та його прикладний індекс. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія «Філологія. Мовознавство»*. Миколаїв, 2012. Т. 195. Вип. 183. С. 50–55.
4. Пермяков Г.Л. Пареміологические исследования : сборник статей. Москва : Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1984. С. 274–293.
5. Салтовська Н. Велеризм як жанр української усної народної творчості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2012. С. 52–54.
6. Шепітько С.В. Функції прислів’їв. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. № 137. С. 95–100.
7. Porter K. Some Central Kansas Wellerisms. New York : Indiana University Press, 1958. 252 p.
8. Proverbs: collection 2 + 6: матеріали з онлайнної бази даних The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature (ETCSL). URL: <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk> (дата звернення: 03.09.2019).

Shepitko S., Myroshnychenko K. Linguistic and functional features of wellerisms: comparative aspect (English, Italian and Ukrainian)

Summary. The paper deals with the study of linguistic features of wellerisms and their functions in various linguistic cultures. The data comprises English and Ukrainian wellerisms. The emphasis is placed on the isomorphic structural and functional aspects of wellerisms in the languages compared. Wellerism is considered to be a kind of paroemia, the structural elements of which are the direct speech, the speaker and the situation or circumstances in which the expression is used. The structure of wellerism is referred to as wellerema. Each element (speaker, speech, situation, introducer) has its own characteristics and attributes. The speaker introduces the main character in the phrase, the introducer represents the speech, the situation reveals the cause or condition of using the direct speech, and the direct speech expresses the speaker's attitude to a particular situation. It is stated that semantic and pragmatic

characteristics of wellerisms in both languages are similar. Due to its comic nature and wide usage, wellerism is used in almost all genres of literature – novels, short stories, stories, parables, fairy tales; as well as in spoken language – monologues, dialogues, speeches. Natural atmosphere, brilliance of wit, and well-chosen words make it possible to use them both by poorly and well educated people who have some experience in dealing with such expressions. The subject of such phrases can be differentiated into: objects of animate and inanimate nature, fictional characters, mystical beings with supernatural power, various abstract concepts or natural phenomena. It is analyzed that the functional characteristics of both languages also have many things in common: the major functions are nominative and communicative, and then the minor functions which are entertaining and emotionally expressive, that are present in almost all wellerisms.

Key words: paroemia, wellerism, wellerema, linguistics, structure, comparison, semantics, pragmatics.